

Gymnázium Jana Keplera

Nejistí v těle, nejistí v duchu

Maturitní práce z HST

2015/2016

Hynek Bečka

Vedoucí práce: Mgr. Blanka Činátlová, Ph. D.

Motto:

„Už nejsem Wintermute.“

„Co teda jsi?“ Napil se rovnou z lahve, necítil nic.

„Jsem matrix, Casei.“

Case se zasmál. „Kam tě to přivedlo?“

„Nikam. Všude. Jsem úplnej souhron všeho, celej ten tyátr.“

- William Gibson, *Neuromancer*

Úvodem

Tato esej se bude zabývat literárním žánrem kyberpunku, pokusím se v ní pojmenovat a prozkoumat některé motivy, jež se v něm opakují, a vztáhnout je k jejich filosofickým či teologickým kořenům. Témata, na která bych se chtěl zaměřit především, jsou pak tělo a mysl, respektive to, kam (a jestli) tyto dvě složky lidského bytí kyberpunk někam posouvá a proměňuje. Zastavíme se také u samotného kyberprostoru a pokusíme se alespoň rámcově vymežit, co vlastně kyberpunk je.

Kyberpunk je ovšem žánr, jenž překračuje literární prostor, je tedy nutné zkoumat ho i z pohledu jiných médií, než je text. Proto tato esej bude reflektovat obraz i text, popkulturu a dávné symboly z minulosti, které do sebe kyberpunk přejal.

Čerpat budu především z děl Williama Gibsona, dále z povídkové sbírky *Zrcadlovky* uspořádané Bruceem Sterlingem, z filmové trilogie *Matrix* a dalších filmů, jež jsou obecně pokládány za určující pro žánr kyberpunku, tedy například známý *Blade Runner* nebo japonský *Ghost In The Shell*. Jako další podklady mi bude sloužit kniha Daniela Denetta *Druhy mysli*, Descartesova *Rozprava o metodě* a několik esejí jiných autorů zabývajících se kybernetikou a kyberkulturou.

Kyber a punk

Ještě než začneme zkoumat jednotlivá témata této eseje, je, myslím, nutné alespoň částečně vymezit a pojmenovat, co to vlastně kyberpunk je. Ačkoli se jedná o žánr s nejasnými hranicemi, existuje několik děl, která můžeme označit jako zásadní a pro něj definující. Jedná se především o povídkovou sbírku *Zrcadlovky*, jež vznikla právě za účelem prezentace vznikajícího žánru, a o knihu Williama Gibsona *Neuromancer*, vydanou v roce 1984 a označovanou často za „bibli kyberpunku.“ V osmdesátých letech se tedy kyberpunk v podstatě rodí. Děje se tak v době, kdy technologický pokrok dávno přestal být čímsi vzdáleným, něčím, co je potřeba budovat a vydobýt. Představy ohromných parních strojů a důmyslných vynálezů, neskutečných činů, jež by lidstvo mohlo dokázat, už nefascinují tvořivost lidského ducha jako kdysi. Vždyť jsme už dávno přistáli na Měsíci. Technologie je čímsi běžným a každodenním, v domácnostech jsou telefony a televize, objevují se walkmany, počítače. Výdobytky moderní vědy neobklopují pouze astronauty a vědky, ale skutečně každého. A právě taková je představa kyberpunkového světa, jak nám ji předkládá Gibson. Technologie je tedy všude – a to i ta nejbizarnější.

Kyberpunk se ale nezabývá vizemi pokroku, nezajímají ho vynálezy, vědci a vědky. Ačkoli třeba povídky Isaaca Asimova vyprávějí o robotech, za kyberpunk je považovat nemůžeme. Jejich ústředním tématem je totiž robot, technologie, vynález. Avšak hlavním tématem kyberpunku vždy zůstává lidství.

Zároveň ale nelze říci, že by fenomén technologie sloužil jako pouhé pozadí, na němž se odehrávají velkolepé příběhy, jak je tomu například v žánru space-opery. Hvězdné války by zasazením do jiného prostředí sice ztratily podstatnou část své poetiky, avšak příběh Luka Skywalkerera by se mohl odehrávat například i ve středověkém Japonsku. Ovšem pro Gibsona a jiné autory analyzovaného žánru je přítomnost technologií ve vyprávění nejen podstatná, ale přímo nezbytná. Otevírá jim nové možnosti, jak vyprávět o lidském těle a duši, umožňuje jim popsat člověka v konfrontaci s technikou.

V žánru kyberpunku nenajdeme mimozemšťany, nezkoumáme cizí planety. Většina příběhů se odehrává na Zemi, nejdále do vesmíru, kam se můžeme v kyberpunku dostat, je na její oběžnou dráhu. Nejde o průzkum nových světů, spíše o nový vhled na svět starý. Noříme se do umělých říší, které si lidé vytvářejí sami, do matrixu nebo drogových halucinací. K setkání s určitou cizotou dochází sice často, nejedná se ale o jiné rasy ze vzdálených hvězd. Hackeři se v hlubinách kyberprostoru dostávají do kontaktu s umělými inteligencemi, myslícími stroji, ožvlým lidským výtvozem, který své pány v některých ohledech překonává a převyšuje. Nebývají to ovšem vždy konfrontace násilné, děsivé nebo bezútěšné. Až nápadně často dochází mezi člověkem a strojem k

porozumění.

Zatím jsem ale hovořil pouze o „kyber“ motivech. Neméně důležitá je ale i druhá část názvu. Kyberpunková díla nezkoumají osudy předních vědců nebo astronautů, nesledujeme nejlepší z nejlepších, nezajímají nás příběhy mezihvězdných králů a knížat. Většina našich hrdinů totiž není součástí systému, ve kterém žijí, ale spíše existuje na jeho okraji. Úsloví „high tech, low life“, tedy "vyspělá technologie, nízký život", je jednoznačně jednou z charakteristik kyberpunku, již musíme připomenout. Knihy a filmy, kterými se zabýváme, se točí kolem hackerů a zlodějů dat, kolem gangsterů a těch, kdo žijí na okraji. Neo (hlavní hrdina filmu *Matrix*) bojuje proti matrixu, systému vytvořenému k ovládnutí lidstva. Když se vymaní z iluzivní reality počítačů a žije ve skutečném světě, propadá se zároveň i do postapokalyptické chudoby – to i přes existenci technologií, o kterých si dnes můžeme nechat jen a jen zdát. Příběh hackera Caseho z románu *Neuromancer* začíná na ulici, ve změti barů, dluhů a čajoven. Jeho život určuje tep města a to ho nenechá spát, bloudí uličkami a davy, hledá cigarety, drogy, pití a smrt. V dalším z kyberpunkových děl, konkrétně filmu *Blade runner*, se setkáváme s lovcem replikantů Decartem, jenž sice býval policejním důstojníkem, ale už dávno pro stát nepracuje a ke svému starému údělu se vrací jen s neochotou a z donucení. Do cesty se našim hrdinům už nestaví hrůzostrašní padouši, ale mnohem častěji systém sám. Málokdy se snaží budovat něco nového, objevovat a stavět, dobývat a zachraňovat. Jejich snahy bývají mnohem destruktivnější a antisystémové. A to i v případě spasitelů jakým je Neo.

S punkovou kulturou souvisí i kyberpunková estetika. Kůže, ostny, číra, to vše se v různých podobách objevuje v kyberpunku opakovaně. Konkrétní podoba lidského davu oslněného světly, dýmem a neonem se sice v průběhu času mění, ale vždy se jedná o děti města a ulice. Velice významnou roli zde hrají i asijské vlivy, zářící reklamní draci zaplavují tmavou budoucnost velkoměst a zubožení hackeři se potácejí po Novém Tokiu a Chibě, tedy po městech, která se jako první jednoznačně přeměnila v prostor techniky, ocele neonu a smogu.

Koneckonců právě v Asii se kyberpunk stal na nějaký čas realitou. Kowloon City, nyní již zbořená, byla reálně existující městskou čtvrtí – změní domů tak hustou, že dovnitř takřka nepronikalo sluneční světlo. Miniaturní podobu kyberpunkových sprawlů skutečně měla pod kontrolou mafie, stejně jako v Gibsonových dílech vládne nad lidskými mraveništi japonská jakuza. Fotografie z bytů a uliček plných kabelů, reklam a stánků vypadají, jako kdyby pocházely z filmového studia, a ne z Hongkongu.

Řekl bych, že právě těsný vztah s realitou odlišuje kyberpunk od zbytku vědeckofantastických žánrů nejvíce. Vývoj, kterým se ubíráme, samozřejmě nekopíruje fantazie sci-fi spisovatelů doslova, vždyť oni nejsou proroky, ale spíše tajuplnými mágy, kroužícími kolem snů lidstva. Chtít

po nich přesné předpovědi by bylo bláznovství, přesto je ale v kyberpunku něco, co se nám zdá být blíže než hlubiny vesmíru. To, jak počítače, internetová síť, technologie srůstají s naším životem, zažíváme všichni. Čas od času nás napadne, že možná i my budeme jednou žít v kyberpunku. Ze snění o základnách na Marsu jsme se probudili už dávno a uvědomili si, že skutečně nebylo ničím jiným než sněním. Motivy a příběhy kyberpunku ale stále ještě mohou vstoupit so našich životů, stále mohou proniknout do skutečnosti. Jak dno představitelné je, že bychom se mohli probudit z matrixu a zjistit, že svět ovládají stroje, dožít se prvního kyborga a okamžiku, kdy lidská mysl a umělá inteligence splyne v jedno. Vždyť roboti chodí mezi námi – blíž než kosmické lodě.

Kyberpunk vypráví o budoucnosti, která nás může potkat. O globálních počítačových sítích, o nadvládě mocných a vzpouře proti nim, o pozvolném splnutí nesplynutelného. O snu, jenž se stává realitou. O světě vymyšleném a nepravděpodobném, co přese všechno proniká do světa našeho.

Na konci devadesátých let nicméně někteří kritici vyhlásili smrt kyberpunku, možná proto, že v souvislosti s tehdejší literární produkcí, začaly být hranice žánru nejasné. Zároveň se začal klást značný důraz na jeho vizuální stránku, spíše než na motivickou soudržnost. Na přelomu tisíciletí se však objevují díla, jež obsahují odkazy na teologické a filosofické koncepty, například známý *Matrix*. Budeme se tedy věnovat i této „třetí vlně“ kyberpunku, která snad tak trochu předznamenala jeho sporný konec. Kyberpunk se sice proměnil, mnohdy takřka k nepoznání, ale stále rezonuje podobnými tématy a příběhy jako ve svých počátcích.

Nositelé změny

Víme tedy, že typický hrdina kyberpunku pozoruje svět z jeho okraje. Snad právě tak vynikne výška mrakodrapů a televizních věží, když se na ně hledí zdola. Case, Decart a další jim podobní se nenachází v pohodlné, zajištěné situaci. Musí bojovat o přežití, prodírat se městem. Podobně je vyloučena ze společnosti například i kyborg Major z filmu *Ghost In The Shell*. Důvody jejího odtržení od zbytku světa nicméně nesouvisejí se sociálním statutem. Nerozumí si se společností prostě proto, že je jiná.

Je zřejmé, že v podstatě všichni hrdinové se nějakým způsobem odlišují od normy a alespoň částečně se pohybují na hranicích prostoru, kde se jejich příběhy odehrávají. Řekl bych ale, že v případě kyberpunkového hrdiny je jeho jinakost přeci jen výrazná. Snad bychom mohli tuto charakteristiku najít i v kyberpunkovém manifestu, v jehož prvním bodě se stanovuje, že ten, kdo je „kyberpunkerem“, je jiný. Snaha odtáhnout se, odlišit se, vymezit se vůči většinové společnosti je prostě nepopíratelná a jednoznačně se do podob kyberpunkových hrdinů promítá.

Za poměrně zajímavou můžeme považovat skutečnost, že vlastně nelze najít jeden typ hrdiny ve

smyslu jeho povolání nebo dovedností. Kyberpunk se zaobírá jak zkrachovalými rockery, takdrogovými umělci, tedy lidmi, jejichž tvorba spočívá ve vymýšlení a výrobě nových drog.

Avšak hackery, policisty, veterány z válek, které se nikdy nestaly, ty všechny spojuje jedna společná vlastnost, totiž jistý sklon k sebestrukci.

Například dokud Caseho nekontaktuje umělá inteligence Wintermute, vede život, který se v podstatě rovná pomalé sebevraždě. Podvědomě se zaplétá do ilegálních obchodů, šizení, podvůdků, drogové závislosti a, aniž by si to sám uvědomoval, řítí se neodvratně do náruče smrti. Koníčkem agentky Major je potápění, což ovšem vzhledem k jejímu kovovému tělu znamená, že pokud by přestaly fungovat přístroje, které jí pak vynesou nad hladinu, utopí se. Ona s tímto rizikem koketuje a balancuje tak na hraně smrti. Hlavní hrdina povídky *Hadí oči* také koketuje se sebevraždou, v působivé scéně vně vesmírné orbitální stanice se jí pak i pokusí spáchat.

Hrdinové, o kterých tu mluvíme, se sice cítí být jaksi výjimeční, zjevně nejsou ale ochotni svou roli plně přijmout. Pohybují se v situacích, kterým nerozumějí a nevědí si s nimi zpočátku rady.

Vždycky u nich nalezneme nějaké pochybnosti o sobě samých, nikdo z nich si není jist, kým skutečně je, jak by měl jednat, co se od něj očekává. „Jsou mé vzpomínky skutečné?“ ptají se kyborgové. „Jsem stále ještě člověkem, nebo mě už definuje technika, která pronikla do mého těla, která mé tělo vlastně z většiny tvoří?“ Právě důsledky některých vynálezů, jako jsou třeba externí mozky, umělá těla a podobně, bortí přirozenou podobu našeho já a vrhají člověka do víru nejistoty a pochyb.

Tato nejistota ohledně vlastní identity se ovšem může projevit i jinde než u kyborgů, například v případě hackera Caseho. Ani on si není příliš jist svým místem ve světě, tím, co vlastně má dělat. Poslouchá sice rozkazy svých nadřízených, je ochoten tančit jako loutka na provázku, občas se ale utrhne a pokusí se o drogami naplněnou vzpouru, kdy táhne městem jako za starých časů a polyká jednu pilulku za druhou. V průběhu knihy začne být jasné, že se sám sobě vlastně dost hnusí, že nenávidí, kterou cítí, je z podstatné míry nenávidí k sobě samému.

Pochybnosti tedy nevyplývají jen z proměněného těla, ale dost možná už ze samotného prostoru, v němž se tito hrdinové pohybují. Základním prostředím kyberpunku je město připomínající labyrint, plné davu, dýmu a smogu. Město, jenž je přeplněné lidmi, nad nimiž se tyčí věže megakorporací, město, ve kterém je prakticky pořád tma. Nacházíme se v prostoru, který nemůžeme plně pojmout, permanentně nás mate špinavá mlha nebo déšť a skrze ně září reklamní neony. Kyberpunkový prostor se neustále zrcadlí sám v sobě, ať už přes uniformitu mrakodrapů a neonů, nebo v oknech výkladních skříní. A když máme příležitost opustit megalopole budoucnosti, dostáváme se do míst ještě podivnějších – orbitálních stanic, co se točí a kroutí, podobají se cívkám. Do míst, kde zvednout oči k obloze znamená hledět na další patro zahrad, barů a promenád. Jsou to místa pro

člověka podivně nepřirozená, která nahradila přírodní krajinu kolem něj.

„Stáli na široké ulici, která vypadala jako dno hlubokého záseku nebo kaňonu, jehož konec se ztrácel za oblými zátočinami obchodů a budov, jež vytvářely stěny. Světlo zde bylo filtrováno svěží zelenou masou vegetace, řinoucí se z převislých galerií a balkónů tyčících se nad hlavami. Slunce... Někde nad nimi, v projekci modrého nebe nad Cannes, zářila jasná průrva bělosti. Věděl, že sluneční světlo sem vhánějí Lado-Achesonovým systémem, jehož dvoumilimetrová armatura probíhá po celé délce cívky, že kolem něho generují celou rotující knihovnu nebeských efektů a že kdyby oblohu vypnuli, díval by se přes světelnou armaturu na křivky jezer, střechy heren a na ulice na druhé straně. Jeho tělo to ale tak nevnímalo.“¹

„Vila Straylight‘ ozval se hlasem, který zněl jako hudba, předmět zdobený drahokamy, položený na podstavci, ‘ je těleso rozvíjející se samo v sobě, je to gotické šílenství. Každý prostor ve Straylightu je nějak tajemný, tato nekonečná řada pokojů propojených chodbami, šachtami schodišť klenutými jako střeva, kde oko je zajato úzkými křivkami, uchváčeno zdobenými obrazovkami, prázdnými alkovny... ‘

*„Esej 3Jany,‘ řekl Finn a vytáhl partagasku. ‚Napsala ho, když jí bylo dvanáct. Hodina semiotiky. ‘
„Ve Straylightu je vnitřní plocha trupu porostlá zoufalou rozmařilostí struktur, plynutím forem, jež se vzájemně prostupují a stoupají až k pevnému jádru mikroobvodů, k společnému srdci našeho klanu, ke křemíkovému válci provrtanému úzkými údržbářskými tunely, některé nejsou širší než mužská ruka. Tady jsou pohřbeni svítilní krabi ovládaní na dálku a číhají na mikromechanické poruchy nebo na sabotáž. ‘*

„Je to ta, kterou jsi viděl v restaurantu,‘ řekl Finn.

„Podle standardu souostroví,‘ pokračovala hlava, ‘naše rodina je stará a způsob, jakým je náš dům zavinit do sebe, jen vyjadřuje jeho věk. Ale vyjadřuje ještě něco jiného. Semiotika vily naznačuje sebeuzavřenost, popření čiré prázdnoty vně trupu.“²

Los Angeles z filmu *Blade Runner* na sebe v jednu chvíli bere podobu majestátního přírodního monumentu; pyramidy korporací se stávají horami a my sledujeme, jak nad nimi vychází slunce. Záhy ale klesneme do uliček plných bídy a lidské špíny. Vše kolem je vytvořeno člověkem, přesto ale nevíme, kým ve skutečnosti člověk je.

Stejně pochybnosti o nás samých pak může vyvolat vlastní kyberprostor, svět ve světě. Hackeři,

---

1) Gibson W.: *Neuromancer*, přel. O. Neff, Plzeň, Laser, 2001, s. 104.

2) Tamtéž, s. 128

kteří se v něm pohybují, přicházejí o své fyzické tělo a získávají nové, proplovají mezi datovými strukturami a noří se do jiných realit. Nutně se musejí zabývat problematikou toho, co je skutečnější. Iluze, ve které jsem doma, prozářená světlem a symboly, kterým rozumím, nebo nepřátelský, nevládný svět hmoty? Podobně pak funguje i iluzivní svět, v němž je uvězněno lidstvo ve filmu *Matrix*. Mohou si být jisti, že opravdový hmotný svět, do něhož unikli, není jen další vrstvou komplikované iluze? A stojí vůbec za to, utíkat do světa, kde je k jídlu jen proteinová kaše? Hrdinové kyberpunku jsou obklopeni nejistotou, nejen proto kým jsou, ale i proto kde se vyskytují. Pátrají tedy po tom, kým jsou, hledají svou funkci ve velkém programu světa. I přes svou nespokojenost s momentálními společenskými strukturami a přes to, že stojí takřka vždy proti systému, dokážou ho transformovat a zařadit se do něj. A to právě díky vlastní proměně. Hledání identity souvisí i s hledáním nového, funkčního řádu.

„Je to velká odpovědnost. Musíme teď sami předělat svět. Musíme koordinovat naše myšlenky, naše sny. Chaos nezvítězí! Jaká to příležitost, stát se architektem celého vesmíru!‘ Zamával pravítkem ke stropu. ‚Vystavět sama nebesa! Bývalý svět byl jen zkušební pole plné hrubých pravidel a omezení. Teď nám bylo řečeno, teď jsme připraveni to vše opustit a přejít k něčemu zralejšímu. Copak jsem tě nepoučil o všech pravidlech architektury? Myslím estetiku. Potřebu harmonie, vzájemnosti, užitku, krásy?‘ ‚O některých,‘ řekl jsem podle pravdy. ‚Dobrá. Nemyslím si, že stvoření vesmíru bude vyžadovat lepších pravidel. Bezpochyby budeme muset konat pokusy a možná že jeden nebo i více našich velkých projektů se zhroutí. Ale teď budeme pracovat pro sebe, pro naši slávu a větší slávu Boha, který nás stvořil! Ne, ošklivý příteli?‘“³

Case, Major, Neo a jim podobní nejsou pouze rebely, kteří stojí proti nenáviděnému systému. Jejich vzpoura tu není od toho, aby se díky ní mohli definovat, najít ve svém životě smysl. Při hledání sama sebe se snaží změnit svět.

Jsou stejně tak proroky jako punkery. Neo je schopen sjednat mír mezi lidmi a stroji. Case spojí dohromady dvě umělé inteligence, a vytvoří tak bytost, která na světě ještě nikdy nebyla. Major splyne s bytostí zrozenou v hlubinách sítě, a dá tak život zcela svébytnému lidskému druhu. Někdy mění pouze svůj život, někdy naprosto převrátí existenci druhých. Ale na tom, kolik lidí ovlivní, nezáleží. Podstatné je, že všichni jmenovaní mají moc formovat svět, v kterém žijí, rozhodovat o jeho podobě. Jejich konfrontace se společnostmi nekončí selháním a neúspěchem, jsou schopni vytvořit si nové struktury a ty pak obývat. A to i přes všechnu nejistotu a tápání ve tmách. Nakonec přeci jen mohou změnit svět.

---

3) Bear G.: Petra, Sterling B. (ed.), přel. O. Neff, Zrcadlovky, Plzeň, Laser, 2000, s. 138

Roztříštěné tělo

Téma proměny je ale v kyberpunku obsaženo už od začátku, zakódováno hluboko v našich hrdinech a to konkrétně v podobě jejich těla. Jakub Macek ve své eseji *Tělesnost a kyberkultura* popisuje změnu ve vnímání lidského organismu, jaká nastala zhruba dvě desítky let před zrozením většiny literárních kyberpunkových děl. Mluví především o vzniku pojmu „kyborg“, jenž se později stane zásadní součástí příběhů, kterými se zde zabývám.

„Clynes a Kline, pracují na projektu přežití pilotů a kosmonautů v extrémních podmínkách výškových a mimozemských letů, v roce 1960 přišli s konceptem kybernetického organismu (cybernetic organism), zkráceně označovaného neologismem kyborg (cyborg). Tento koncept, který se záhy stal velmi populárním i mimo vědecké kruhy a jenž skrze vědeckofantastickou literaturu později přešel do jazyka kyberkultury, pracoval s představou seberegulujícího lidsko-strojového systému. Ten vycházel z potřeby propojení organismu pilotů s přístroji kontrolujícími a ovlivňujícími jejich biologické procesy i s přístroji řídícími letadlo či sondu. Zařízení, prolínající se s lidským tělem, byla pojímána v rovině protetické metafory či metafory extenze, fyzického rozšíření – z čistě biologického těla vytvářela ‚artefaktální organismus,‘ ‚schopný přizpůsobit se či přežít v takových podmínkách, v nichž by ‚neuzpůsobený‘ organismus přežil jen těžko.“⁴

„Jako klíčové se nicméně jeví, že Wienerova kybernetická metafora se opírá o rekonceptualizaci fyzicky pojímaného těla do podoby informačního systému, symbolické organizace biologického organismu.“⁵

„Ke konci dvacátého století je v americké vědecké kultuře zcela prolomena hranice mezi člověkem a živočichem.“⁶

Dále rozpracovaný koncept kyborga tedy stírá rozdíly mezi člověkem a zvířetem i mezi živou bytostí a strojem. Vnímáme-li organismy jako systémy a struktury, ztrácí lidská bytost svou jedinečnost. Tělo může být proměněno, rozšířeno. To, co bychom dříve považovali za znesvěcení, rouhání a hraní si na Boha, se nyní stává morálně i jinak zcela neproblematickou možností.

---

4) Macek J.: *Tělesnost a kyberkultura*, Revue pro média: Média a digitalizace, 2003, č. 5, s. 2.

5) Tamtéž, s. 2.

6) Haraway D.: *Manifest kyborgů: Věda, technologie a socialistický feminismus ke konci dvacátého století*, P. Barša (ed.), Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity – Sociální studia, Brno, FSS MU, 2002, s. 51 - 58

Implantováním něčeho cizího do sebe sama neničím a nelikviduji svou integritu, ale spíše ji přenáším na ten zdánlivě cizorodý prvek. Kamery mohou nahradit oči, kosti se proměnit na titan a kůže na umělou hmotu. Tělo se náhle dovede rozšířit a proměnit, je pod kontrolou toho, komu patří. Konkrétní člověk se stává strojem a stroj se stává konkrétním člověkem.

„Stroj není ono, jež má být oživeno, uctíváno, ovládáno. Stroj jsme my sami, naše procesy, naše tělesná stránka.“⁷

Přesto ale nelze říci, že by bylo kyberpunkové tělo uměřené, souměrné a plně fungující, ba spíše naopak. Rozhodně sledujeme tělo dionýské než apollinské. Gangsteři z amerických sprawlů si nechávají přidělávat žraločí zuby a kočičí oči. Hrdina povídky *Dokud nás lidské hlasy nerozdělí*⁸ se v závěru zjevně mění na jakéhosi podivného křížence mezi člověkem a rybou. V povídce *Petra*⁹ zase čteme o životních osudech křížence oživlého kamenného chrliče a jeptišky, křížence nejen zvířecího a lidského, ale i živého a neživého.

V úvodní scéně filmu *Ghost In The Shell* pronikáme do samotných vnitřností těla, před našima očima se tělo policistky Major skládá dohromady, železné kosti a umělé svaly se pokrývají strojem vyrobenou kůží. Uvědomujeme si, že více než cokoliv jiného je obličej, který Major nastavuje okolnímu světu, maskou. O tom, jak vypadala předtím, než nahradila své lidské tělo robotickým, nemůžeme vědět vůbec nic.

„Jeho obličej, hladký a šeredný, byl obyčejný štěp vypěstovaný na kolagenu a na polysacharidu ze žraločích chrupavek. Byl to jeden z nejpříšernějších příkladů elektivní chirurgie, jaký Case kdy viděl. Ulevilo se mu, když se Angelo usmál a odhalil žiletkovitě ostré zuby nějakého velkého zvířete. Transplantace zubních oček. Tohle už viděl dávno.“¹⁰

„Slunce stoupalo. Cageovi bylo horko. Kombinace tělesného tepla a slunečního záření přetížila klimatizaci dómu. Nedělal nic. Vlny halucinací se pomalu stáhly. Lidé se škrábali po kamenech vnějšího kruhu a chodili po překladech. Jakási žena se začala svlékat. Zástup tleskal a povzbuzoval ji. Vestálka, vestálka, ‘pokřikovali na ni. Z davu ji dychtivě sledoval malý chlapeček a v ruce muchlal krabičku dťusu. Cage měl řízeň, ale neudělal nic. Chlapeček zahodil krabičku a odešel. Zpoza kruhu vystoupil policista, aby viděl, jak si striptérka stáhne kalhotky. Dav zařval nadšením a žena přidala zvláštní číslo.“

---

7) Tamtéž, s. 57

8) L. Shiner: Zrcadlovky

9) G. Bear: Zrcadlovky

10) Gibson W., *Neuromancer*, c. d. (pozn. č. 1), s. 50

Odepnula si protetické předloktí a zamávala jím nad hlavou. Svět šlel a Cage s ním. Natáhl do tlakové jehly neuroleptikum a zabodl si ho do paže. ¹¹

Ulice gigantických měst a stránky kyberpunkové literatury zaplňují karnevalové davy, podivné existence s abnormálně velkými končetinami, pupky a šílenými účesy. Jejich tělesnost souvisí spíše než s krásou s opojením. Case, Cage i Rikenharp jsou všichni závislí na drogách, nebezpečně často se noří do halucinací a prodírají se lidským davem, zatímco jejich mozky třeští pod vlivem nejrůznějších chemikálií. Myslím, že souvislost mezi karnevalovým rejmem dionýských oslav a kyberpunkovou ulicí tu jednoznačně najít můžeme. Tělesnost se zde dostává do napjatých extrémů, ať už potěšení nebo bolesti.

„Case odklepl simstimový spínač. A vklouzl do agonie zlomené kosti. Molly se opírala o matně šedou stěnu dlouhé chodby, dýchala vztekle a nepravidelně. Case se okamžitě vrátil do matrix a z levého stehna zmizela do běla rozžhavená linie bolesti.

„Brode, co se stalo?“ zeptal se spojky.

„Nevím, Chytráku. Máma nemluví. Čekej.“

Caseův program se zacykloval. K unikajícímu obrysu jeho ledoborce se ze středu obnoveného okna plazilo jediné, jako vlas tenké vlákno karmínového neónu. Na čekání neměl čas. Zhluboka se nadýchl a znovu do ní vklouzl.

Molly učinila jediný krok, snažila se přenést váhu na stěnu chodby. Case v podkroví zaskučel. Při druhém kroku si pomohla nataženou rukou. Rukáv stejnokroje zářil čerstvou krví. Pohled na rozdrcený laminátový obušek. Zorné pole se jí stáhlo do úzkého tunelu. Po třetím kroku Case zaúpěl a ocitl se zpátky v matrix. ¹²

„A zjistil, že hledí jediným zdravým okem Molly na bledou zbědovanou postavu, skrčenou v jakési fetální poloze, kyberprostorový přístroj mezi stehny, proužek stříbrných trod nad zavřenýma, temně obkrouženýma očima. Muž měl na tvářích temné strniště a obličej se mu leskl potem.

Díval se sám na sebe. ¹³

Mnohdy totiž pozorujeme kyberpunkové tělo v momentu nějakého utrpení, respektive zranění a poškození. Ve filmové trilogii *Matrix* Neo i jeho milovaná Trinity oba v jednu chvíli umírají. Ve zpomaleném záběru sledujeme, jak kulky vnikají do masa a narušují jeho integritu. Hacker Case se

11) Kelly J., *Zrcadlovky*, c. d. (pozn. č. 3), s. 114

12) Gibson W., *Neuromancer*, c. d. (pozn. č. 1), s. 36

13) *Tamtéž*, s. 218

v průběhu svého příběhu změni v lidskou trosku, i jeho srdce několikrát přestane být a on dojde až k hranicím samotné smrti. Břitvačce Molly zase nejprve zlomí strážný nohu (a její bolest s ní společně prožívá i Case, co se zrovna „veze“ v jejím těle jako jakýsi nestranný pozorovatel). Později pak Molly přichází i o jedno z kamerových očí. Hladký skleněný povrch připomínající neprůhledné brýle se najednou tříští na kousíčky. Stejně tak se rozpadá i tělo Major, když se v závěru filmu pokouší zničit tank, který jí stojí v cestě. Napíná své umělé svaly natolik, až už nevydrží tlak a rupnou. Z jejího zdánlivě dokonalého těla, přetvořeného, schopného nebývalých fyzických výkonů, vybaveného technologiemi, jež jí umožňují stát se neviditelnou, zůstává pouhé torzo bez rukou, tělo roztrhané na kusy. Připodobní se tak umělé inteligenci, Puppet Masterovi, který vstoupil do podobně torzovitého, trpícího a zničeného těla, aby ji mohl kontaktovat.

„Nebude žádná mrtvola. Protože doted' nebylo těla.“

„Vstoupil jsem do tohoto těla, neboť jsem nemohl prolomit ochranu sekce 6. Ale do sekce 9 jsem přišel z vlastní vůle.“

„Jsem živá bytost zrozená v moři informací“¹⁴

Tento akt nám možná připomene vtělení Kristovo, koneckonců, Puppet Master o sobě mluví jako o bytosti nestvořené, ale zrozené a jeho slova připomínají úvodní verše knihy Genesis. Náboženských motivů v kyberpunku nalezneme celou řadu a snad je možné hledět na některá témata, jež se v něm objevují skrze jakousi religiózní čočku.

Například samotný příběh *Matrixu* je variací na gnostický mýtus o spasení a úniku z hmoty, kde lidstvo žije v klamně iluzi a netuší, že je drženo ve fyzickém světě jako ve vězení zlými archóny, stejně jako ve zmíněném filmu je drženo v počítačové iluzi inteligentními stroji. Základní situace je ale otočená, fyzický a hmotný svět je v *Matrixu* tím, kterého se Neo snaží dosáhnout. Osvobození hmotného těla je stejně úžasným aktem jako uvolnění duše z okovů hmotného světa. Alespoň tedy na první pohled.

Matrix totiž tuto perspektivu postupně ztrácí a vlastně maže rozdíl mezi matrixem a realitou. Mezi oběma světy lze volně přecházet a rozhodující události, jež zcela změni způsob lidské existence, se odehrávají rovným dílem jak ve světě iluze, tak ve světě hmoty. Navíc se v průběhu druhého dílu dozvídáme, že pro mnoho programů s vlastní inteligencí a vědomím je matrix domovem. A že tělo tvořené světlem a informačním kódem je stejně funkční jako jakékoliv jiné. Koneckonců, tato

---

14) Kōkaku Kidōtai: *Ghost In The Shell*, 1995. (Překlad autor, originál viz. Dodatky)

myšlenka úzce souvisí s naší představou kyborga. Kybernetika mluví o organismu jako o systému a struktuře. Nezáleží tedy na tom, z čeho je tento systém utvořen.

Nejistota

Přestože je možné naši fyzickou (nebo virtuálně-fyzickou) schránku rozšiřovat, modifikovat a upravovat, zahrnout do ní přístroje nebo zvířecí aspekty, přestože je zdánlivě zcela podrobena naší vůli, tedy zcela naše, zdá se, že si svého těla hrdinové kyberpunku příliš neváží. Jako by pro ně bylo něčím, o co není potřeba se starat, čím není potřeba se zabývat.

Macek vysvětluje tento vztah kyberkultury a tělesnosti jejím původem, vztahuje ho k hackerským komunitám, jejichž členové si byli velice dobře vědomi své vlastní tělesné nedokonalosti. Únik do kyberprostoru je do jisté míry popřením těla, zbavením se jeho okovů. Možná bychom mohli vztáhnout tento odpor k fyzické schránce i na kyborgy jako je Major nebo Molly. Pohrdají tělem, protože si uvědomují jeho slabiny a nedostatky, nyní sice zahlazené díky přijetí nových strojových částí, ale stále do jisté míry přítomné?

Ve své eseji *Manifest Kyborga* mluví ovšem Donna Haraway o umělém těle, co do sebe pojímá i netělesné, jako o čemsi osvobozujícím. Z jejího pohledu je zcela revoluční fakt, že toto tělo v podstatě postrádá pohlaví, a tedy i mýtus původní jednoty. Je skutečně pravda, že například Major taky docela dobře mohla být ve své minulosti mužem. Umělé inteligence pak pohlaví postrádají zcela, nikdy žádné ani neměly. Puppet Master sice vstupuje do těla ženy, ale promlouvá mužským hlasem. Zde jde o ni nebo něho, zde naprosto nehraje roli.

Mýtus o původní jednotě v sobě obsahuje myšlenku, že člověku něco zásadního chybí, jeho druhá polovina. Kyborg je ale ze své podstaty původní, vzniká až v okamžiku spojení člověka a stroje, ve chvíli, kdy je hranice mezi nimi rozmlžena a setřena. Neměl by mít potřebu *hledat* svoje místo, svoji identitu. Neexistují formy, do kterých by musel zapadnout a zařadit se. Přesto mu ale zjevně cosi chybí. Přesto není schopen se sám se sebou, se svým tělem, docela smířit.

Už výše bylo zmíněno, že člověk je v kyberpunku permanentně obklopen nejistotou a ta pochází z různých zdrojů. V povídkách jako je například *Petra* nebo *Mozart v zrcadlovkách*¹⁵ se nesetkáváme s umělými těly nebo kyberprostorem, přesto je tu ale svět otočen naruby. V jednom případě sledujeme svět, kterak se po smrti Boha rozpadá na kusy, v druhém zase slepé linie reality vzniklé cestováním v čase, kam chodí výpravy z naší budoucnosti krást a plnit všechno možné, likvidují přirozený stav věcí a výsledkem je prapodivná doba, kdy Mozart nosí sluneční brýle a skládá popovou muziku.

---

15) B. Sterling, L. Shiner: *Zrcadlovky*

„*Nejme počítače Sebastiane. Jsme skuteční. Myslím, Sebastiane, tedy jsem.*“¹⁶

Už René Descartes ve svých úvahách o těle dost často používá metafory stroje, popisuje ho jako mechanismus. Zvažuje dokonce i existenci robota, myslícího stroje, jehož tělo by bylo přesnou mechanickou kopií těla lidského.

„*A tu jsem se zvláště zastavil u důkazu, že kdyby existovaly takové stroje, jež by měly orgány a vnější vzhled opice nebo jiného nerozumného zvířete, měli bychom důvod se domnívat, že by byly ve všem stejné povahy jako tato zvířata; kdežto kdyby existovaly stroje, podobající se našim tělům a napodobující naše úkony potud, pokud by to mravně bylo možné, měli bychom vždy dva velice vážné důvody, abychom poznali, že proto ještě nejsou skutečnými lidmi. První důvod je, že by nikdy nemohly užívat slov ani jiných znaků, skládající je, jako činíme my, abychom své myšlenky vyložili jiným. Neboť lze dobře chápat, že stroj může být udělán tak, aby pronášel slova, ba dokonce aby pronášel některá ve spojení s tělesnými úkony, souvisejícími s nějakými změnami jeho orgánů: jako například když se ho dotkneme na určitém místě, aby se zeptal, co mu chceme říci, když na jiném místě, aby křičel, že ho to bolí, a podobně; nemůže však být udělán tak, aby slova různě sestavoval a takto odpovídal na vše, co se řekne v jeho přítomnosti, jak to i nejtupější lidé mohou činit. A druhý důvod je, že i kdyby vykonávaly určité věci stejně dobře nebo snad i lépe než kdokoli z nás, selhaly by nevyhnutelně v jiných, při nichž by vyšlo najevo, že nejednaly s vědomím, nýbrž toliko podle sestavení svých orgánů; neboť rozum je všestranný nástroj, kterého lze užívat ve všech možných případech, kdežto tyto orgány musí mít nějaké zvláštní uzpůsobení pro každý úkon jednotlivý; a proto je morálně nemožné, aby rozmanitost těchto orgánů v jednom stroji stačila přivést jej k tomu, aby jednal za všech okolností života stejně, jako jednáme my vlivem svého rozumu.*“¹⁷

Descartes ovšem tvrdí, že toto tělo, perfektní napodobenina člověka, by přese všechno zůstalo strojem. To, co z nás dělá lidi, vědomé bytosti a individuality, je naše vědomí a to vychází ze zcela jiného zdroje. Takovou myšlenku potvrzují slova umělé inteligence Puppet Mastera a snad i replikantky Pris.

Nemyslím si tedy, že by jistá krize, kterou kyberpunkoví hrdinové procházejí, souvisela výhradně s tělem. Nejistota a pochybnosti na ně útočí na všech frontách a nejen naše tělesná schránka

---

16) Scott R.: Blade Runner, 1982, (Překlad autor, originál viz. Dodatky)

17) Descartes R.: Rozprava o metodě, přel. V. Szathmáryová-Vlčková, Praha, Svoboda, 1992, s. 13.

rozhoduje o tom, kým jsme. Každý kyberpunkový hrdina přichází o svou identitu, a zcela jistě na v tom hraje svou roli i koncept kyborga, který pojetí tělesnosti vytrhává ze zavedených schémat.

Macek i Donna Haraway vnímají tělo kyborga ovšem i jako tělo, co překonává svou fyzickou podstatu, co zasahuje do kyberprostoru a jehož součástí není pouze kov a umělá hmota, ale i světlo a rádiové vlny. Lidská mysl se ocitá ve zcela nové situaci, ve zcela nových a nepředstavitelných prostorech. Promění ji to tedy nějakým způsobem?

Zkušenost nejistoty a přesah kategorií lidského těla, ve kterých bylo dříve uvězněno, dává kyberpunkerům možnost *stvořit* svoji vlastní identitu. Není možné ji najít, zařadit se do existujícího konceptu, stát se součástí dlouho vyprávěného mýtu. Musíme najít nejen nové tělo, ale proměnit se musí i naše duše, naše vědomí.

Mysl a vědomí

Abychom pochopili proměny mysli, kterými lidé kyberpunku procházejí, je nutno nejprve načrtnout několik konceptů toho, co vlastně mysl vůbec je. Je možné, že jeden z těchto filosofických konceptů odpovídá tomu, jak se na vědomí kyberpunk dívá.

Samozřejmě se nám znovu nabízí descartovská perspektiva. Vzhledem k tomu kolik odkazů na jeho myšlenky kyberpunk obsahuje, bylo by asi nelogické ho opomenout. Jeho dualistická koncepce v podstatě představuje tělo jako jakýsi stroj obývaný duší, jež je totožná s vědomím. Pokud by právě tato duše obývala cokoliv jiného, například počítač, jednalo by se o živoucí bytost. Existence a podoba těla je v zásadě nepodstatná, protože jediné, na co se můžeme skutečně spolehnout, je výhradně naše mysl. Samozřejmě, Descartes nedochází k popření světa a odvrhnutí reality, naopak ji zkoumá s přesvědčením, že je zcela pravdivá. Nicméně k tomuto potvrzení skutečnosti může přitakat až tehdy, když se opírá o ideu Boha, jenž by nemohl dovolit, aby lidé žili ve lži.

Zaměříme se nyní ale jen na samotné descartovské vědomí a odmysleme si, že dospěl ke svému důkazu boží existence. Jeho mysl může přebývat zcela kdekoliv, a to i v prostoru mimotělesném. Sama sebe potvrzuje svou existencí, nemůže být ničím napodobena a přichází odkudsi z jiného světa.

„Takže toto Já, to jest duše, kterou jsem tím, čím jsem, je naprosto rozdílná od těla, ba lze ji snáze poznat než tělo; a i kdyby ho nebylo, byla by tím, čím jest.“¹⁸

Tento druh vědomí, tedy cosi celistvého a neporušitelného, něco, co je ve své podstatě vždy stejné

---

18) Descartes R.: Rozprava o metodě, c. d. (pozn. č.14), s. 8

jako všechna ostatní vědomí, bychom snad v kyberpunku najít mohli. Nabízí se například tato scéna, v níž Case vymění své tělo za Mollyno a stane se podobným „pozorovatelem hledícím na obrazovku smyslů“, jakého nalezneme v Descartesových textech.

„Case se napojil.

Do její temnoty, do zčeřené synestézie, kde bolest chutnala starou ocelí, vůni melounu a křidel mýry, která se jí otírala o líce. Byla v bezvědomí, neviděl ani žádné sny. Když zazářil optický čip, čísla byla zamřžená, každé z nich obkroužené slabou růžovou aurou.

07:29:40.

„Jsem z toho velice nešťastná, Petře. ‘ Zdálo se, že hlas 3Jany přichází z nějaké vzdálené dutiny. Molly slyší, uvědomil si a pak sám sebe opravil. Simstim byl v pořádku a stále na svém místě, cítil, jak se jí zavrtává do žeber. Její uši registrovaly vibrace dívčina hlasu. ‘‘¹⁹

Možná i v samotném filmu *Matrix*, který rozvádí Descartovu myšlenku o „zlém duchu“, najdeme tento typ vědomí. I Neo, Trinity a Morpheus kloužou mezi netělesným prostorem matrixu a fyzickým světem.

Descartes ovšem nezkoumá samotnou mysl nijak detailně. Nezabývá se vlastní *podstatou* vědomí, tu prostě přisuzuje duši, jež je darovaná člověku Bohem. Kyberpunk ovšem přichází s množstvím myslí, jvytvořených uměle. Replikanti z filmu *Blade Runner* sice dokazují, že jsou myslícími bytostmi v souladu s Descartesovu slavnou větu, „myslím, tedy jsem“, ale vytvořil je člověk, nikoli Bůh. Jistě, můžeme nepochybně namítnout, že bylo Božím záměrem darovat tomuto tvorovi vědomí a duši, že v okamžiku, kdy měli replikanti otevřít oči, vdechl do nich ducha života. Ve filmu je ale naznačeno spíše to, že osobnost a sebeuvědomění (tedy známky přítomnosti lidské mysli,) získávají replikanti až po několika letech života, když se v nich nastřádá dostatek vzpomínek. Pak je tu experiment jménem Rachel, do jejíž hlavy jsou vzpomínky vloženy už předem. A tou rukou, která tak činí, není ruka Boží, nýbrž ruka Tyrella a jeho vědců.

„Lidštější než člověk‘ je naše moto. Ráchel je pouze experiment. Nic víc. Začali jsme u nich pozorovat zvláštní posedlost. Koneckonců, jsou emočně nevyvinutí a mají jen několik let... do kterých uložit zkušenosti, které vy nebo já, berete za samozřejmé. Když jim darujeme minulost, vytvoříme podklad pro jejich emoce a výsledně je můžeme lépe ovládat. ‘‘²⁰

---

19) Gibson W.: *Neuromancer*, c. d. (pozn. č. 1), s. 190

20) Scott R.: *Blade Runner*, 1982

Zároveň Descartes bere v úvahu v podstatě jen dva druhy vědomí, to, jaké máme my, a to, jaké má dokonalá bytost – Bůh. V kyberpunkových příbězích se nicméně setkáváme s tvory obdařenými zcela jinou formou mysli, než mají lidé.

„Wintermute znamenal úlovou inteligenci, činil rozhodnutí, prováděl změny ve vnějším světě. Neuromancer byl osobnost. Neuromancer byl nesmrtelnost.“²¹

*„A teď,“ řekl Deane přísně, „jedno po druhém. Tážeš se, co to je Wintermute. Mám pravdu?“
„Více méně.“*

„Umělá inteligence, ale to už víš. Děláš chybu v tom, a je to celkem logické, že zaměňuješ Wintermuteovo působiště v Bernu s Wintermutovou entitou.“ Deane lačně cumlal bonbón. „Už také víš, že v síti společnosti Tessier-Ashpool je ještě jedna UI, že ano? Rio. Já - pokud mám nějaké já, teď už se dostáváme do metafyziky, jak vidíš...“²²

Neuromancer se snad podobá člověku, protože je osobností. Ale Wintermut se zkrátka odlišuje. Nemůžeme popřít, že má vědomí, nějakou konkrétní mysl (obzvláště, když se do ní sami podíváme,) ale nemůžeme ji nikdy plně porozumět. Rozhodně to není mysl člověka, vědomí, kde existuje nějaké „já.“ V co přesně se pak Wintermute po splnutí se svým bratrem promění, také není jisté. Víme jen to, že existují další bytosti jako on, další vědomí, která žijí na zcela jiných úrovních reality, než si vůbec dovedeme představit.

„Už nejsem Wintermute.“

„Co teda jsi?“ Napil se rovnou z láhve, necítil nic.

„Jsem matrix, Casei.“

Case se zasmál. „Kam tě to přivedlo?“

„Nikam. Všude. Jsem úplnej souhrn všeho, celej ten tyátr.“

„Tak tohle chtěla matka 3Jany?“

„Ne. Nedokázala si představit, co ze mne bude.“ Žlutý úsměv se roztáhl.

„Tak co z toho vzešlo? V čem se co změnilo? Řídíš svět? Jsi Bůh?“

„Věci se nezměnily. Věci jsou věci.“

„Co teda děláš? To jenom jsi?“ Case pokrčil rameny, odložil vodku a šuriken na kabinet a zapálil si jehejuanku.

---

21) Gibson W.: Neuromancer, c. d. (pozn. č. 1.), s. 228

22) Tamtéž, s. 102

„Mluvím se sobě rovnými.“

„Jenže ty jsi to všechno. Mluvíš sám se sebou?“

„S jinými. Jednoho jsem už našel. Série vysílání zachycená v rozmezí osmi let po roce devatenáct set sedmdesát. Dokud jsem nevznikl já, nikdo se to nemohl dozvědět, nikdo nemohl odpovědět.“

„Odkud?“

„Souhvězdí Centauri.“

„No ne,“ řekl Case. „Vážně? Bez kecání?“

„Bez kecání.“

A pak byla obrazovka prázdná. “²³

Je to právě chvíle proměny, kdy si nejspíše uvědomíme, že nemůžeme Descartesův koncept pro kyberpunk zcela přijmout. Když leží Major na zemi vedle Puppet Mastera, kamera se často vrací k stromu zdobícímu zed' v pozadí, kde jsou na jednotlivých větvích pojmenovány všechny vedlejší odbočky evoluce, vývoje, jenž vede do vrcholu koruny – k člověku. Záběr ale směřuje dál, vzhůru do nebe. Major a Puppet Master svým splynutím přivádějí na svět novorozeně, jaké tu ještě nebylo.

„Dokud jsem byl dítě, mluvil jsem jako dítě, smýšlel jsem jako dítě, usuzoval jsem jako dítě; když jsem se stal mužem, překonal jsem to, co je dětinské. Před tebou nestojí ani program jménem Puppet Master, ani žena, které se říkalo Major.“

Tímto biblickým citátem²⁴ se nám znovu naznačuje, že přesnou podobu této proměny nemůžeme nikdy zcela pochopit. Důležitý je ale fakt, že v pojetí kyberpunku se mysl mění a vyvíjí.

Kniha *Druhy myslí* filosofa Daniela Denetta by nám mohla posloužit jako dobrý průvodce jednotlivými stupni myslí. Sleduje vývoj vědomí od samého prvopočátku a rozkládá ho mnohem hlouběji a sofistikovaněji než Descartes. Ačkoli většinou srovnává spíše vědomí zvířat a lidí, v několika chvílích si pohrává s myšlenkou vědomého robota, respektive takové roboty zahrnuje do svých úvah. Podle něj jsme vlastně všichni tvoření nemyslícími automaty, naší DNA.

„Nejenom že z takových makromolekulárních robotů pocházíme, ale jsme z nich i složeni: naše hemoglobinové molekuly, naše protilátky, naše neurony (...) - na každé úrovni analýzy, od té molekulární výše, se naše tělo (samozřejmě včetně našeho mozku) ukazuje být složeno z mašinerie, která mlčky koná svou obdivuhodnou a elegantně naplánovanou práci.“²⁵

23) Gibson W.: *Neuromancer*, c. d. (pozn. č. 1.), s. 228

24) 1. Kor 13:11

25) Denett D.: *Druhy myslí*, přel. J. Peregrin, Praha, Academia, 2004, s. 30.

„Takže něco, co je uděláno z robotů, může vykazovat skutečné vědomí, protože vykazuje-li ho vůbec něco, pak jsme to my.“²⁶

Jsou-li našimi „předky“ nemyslicí stroječky, programy, které jen vykonávají svou funkci, je tedy teoreticky docela dobře možné, že by mohlo jednou existovat vědomí, jehož základem jsou programy nikoliv biologické, ale počítačové. K něčemu takovému možná nikdy nedojde, neměli bychom se ale divit, kdyby počítače získaly schopnost myslet.

Nabízí se samozřejmě otázka, jak poznat, zda-li umělé inteligence jako Wintermute, agent Smith nebo Puppet Master nejsou jen iluzí a klamem, jež ve skutečnosti žádné vědomí nemá. Lidé jsou přeci jen snadno oklamatelní, a ačkoliv se pokusům nejrůznějších internetových botů o smysluplnou konverzaci dnes smějeme, je možné, že program, co má přístup ke všem informacím, které kdy lidstvo získalo (tedy k matrixu nebo obdobné globální síti dat), což všechny zmiňované umělé inteligence mají, by nás mohl podvést natolik dokonale, že bychom uvěřili tomu, že skutečně nějakým způsobem myslí, ačkoliv by to nebyla pravda.

„Možná neumí mluvit, ale jistě myslí!“ - jedním z hlavních cílů této knihy bylo otrást vaší důvěrou právě v tuto dobře známou reakci. Asi největší překážkou pro naše pokusy vyjasnit si mentální schopnost živočichů jiných než lidí je náš téměř nepřekonatelný zvyk představovat si, že své chytré činnosti doprovázejí proudem reflektujícího vědomí, nějakého takového, jako je to naše.“²⁷

Denett dochází k překvapivě podobnému závěru jako Descartes, když tvrdí, že pouze člověk je obdařen skutečným, vrcholným vědomím a že zvířata nejspíš jednají nevědomě.²⁸ Docela dobře by tak mohly jednat i zdánlivě inteligentní stroje.

Podíváme-li se ovšem na schopnosti a charakteristiky, jež Denett přisuzuje lidskému vědomí a které považuje za zásadně odlišné od vědomí zvířecího, zjistíme, že umělé inteligence tyto podmínky splňují. Jsou schopné abstrakce, dokáží pojímat objekty mimo sebe v mnoha složitých situacích. A především, ovládají dar řeči.

Už samotná znalost jazyka a schopnost ho používat, vyžaduje existenci mysli, jež se podobá té lidské. Napodobování jednotlivých slov a opakování vět Denett považuje za zásadní kroky ke skutečnému porozumění jazyka. Čím více slov znám, čím více jich dokážu zopakovat a sám sobě říct, tím blíže budu daru řeči. Zvířata, která učíme mluvit (a vlastně i zvířata, na něž pouze

---

26) Tamtéž, s. 31

27) Tamtéž, s. 146 - 147

28) Neznamena to ovšem, že by zvířata byla jen bezduchými stroji. Viz závěrečná kapitola knihy Druhy mysli .

mluvíme, jako například na psy) se určitým způsobem lidskému vědomí přibližují. Pokud by existovaly programy s přístupem k nekonečnému množství informací (což matrix a síť v kyberpunku bezpochyby je), mohou opakovat vlastně všechna slova, která kdy lidstvo vyslovilo, respektive všechna slova a věty, jež lze na globálních počítačových sítích nalézt. Myslím, že napodobováním všech řečí a vnímáním celé lidské kultury, by tyto programy získaly pro vznik vědomí natolik silné předpoklady, že by se – v moři informací – nakonec zrodilo.

„Mentální obsahy se nestávají vědomými tím, že by vstoupily do nějaké zvláštní místnosti v mozku, nikoli tak, že by byly převáděny do nějakého privilegovaného a záhadného média, ale tak, že v soutěži o ovládnutí řízení chování vítězí nad jinými mentálními obsahy, a tím dosahují dlouhotrvajících účinků (...). A protože my mluvíme – a mluvení pro sebe je jednou z našich nejvlivnějších činností -, je jedním z neúčinnějších způsobů, jak se může mentální obsah stát vlivným, to, že se dostaneme do postavení, kdy ovládá ty části řízení, které mají na starosti užívání jazyka.“²⁹

Umělé inteligence tedy s největší pravděpodobností vědomí mají. Toto vědomí ovšem Denett neodděluje od fyzického těla jako například Descartes. Naše tělo je námi. Všechny nervové procesy odehrávající se v našem mozku nesleduje mysl jako nějaký nezúčastněný pozorovatel, ale ony jsou právě tou myslí.

„To, čím jsme, ale ve skutečnosti je právě tato organizace všeho toho soutěžení mezi onou spoustou schopností, které naše tělo vyvinulo. My automaticky víme o všech těch věcech, které se v našem těle odehrávají, protože kdybychom to nevěděli, nebylo by to naše tělo!“³⁰

Znamená to tedy, že není možná existence mysli bez těla? Dokud jsou hackeři stále naživu, žijí ve svém těle, ačkoliv třeba navštěvují iluzivní světy. Končí nicméně v okamžiku smrti jejich existence? A může tedy vůbec vzniknout umělá inteligence, pokud předem nedostane tělo?

Struktury duše

Doposud jsme mluvili o matrixu jako o prostoru, kde tělo neexistuje, myslím ale, že je nutné tuto koncepci trochu přepracovat.

---

29) Denett D.: Druhy mysli, c. d. (pozn. č. 21), s. 142 - 143

30) Tamtéž, s. 143

„Ústa měl plná bolavé chuti modři.

Místo očí měl vejce nestabilních krystalů, vibrovala mu frekvencí, které se říká déšť a zvuk vlaků, náhle z nich vypučel hučící les vlasově tenkých skleněných špiček. Špičky se štěpily, púlily, opět štěpily, exponenciální růst pod dómem ledu Tessier - Ashpoolu.

V ústech se mu bez jakékoli bolesti rozestupovalo patro, vyrůstaly odtud kořínky, které se mu hemžily kolem jazyku, hladové po chuti modři, aby nakrmily krystalický les v jeho očích, tiskly se a narážely na překážky a roztahovaly se na strany a stále rostly dolů, vyplňovaly vesmír $T - A$, dolů do vyčkávajících, nešťastných předměstí města, jímž byla mysl společnosti Tessier - Ashpool S. A. A pak si vzpomněl na prastarý příběh o králi, který kladl mince na šachovnici, zdvojnásobuje částku na každém políčku. . .

Exponenciální. . .³¹

Matrix, tak jak je popisován v Neuromancerovi, je bezpochyby prostorem nepochopitelným a místy až surrealistickým. To, jak vypadá ve skutečnosti, jak ho vidí Case, je zjevně těžké popsat slovy, dokonce snad i nemožné. Přesto z těchto popisů vyplývá jedna věc, totiž že návštěvníci matrixu ho cítí. Nepřicházejí o svá těla, vjemy, jenž jim matrix dává, nejsou pouze zvukové a obrazové, ale útočí na všechny jejich smysly. Matrix nelze považovat za pouhý sen, jeho materie je mnohem vyššího řádu.

„... že mezi vjemem či pravdivým viděním, jež je podnětem otevřené řady souhlasných zkoumání, a snem, jenž je nepozorovatelný a je tvořen, jak bližší ohledání ukazuje, jen a jen mezerami, je rozdíl struktury a tak říkajíc zrnitosti.“³²

„Co je tam? New York? Nebo prostě konec? ‘

„Víš, ‘ řekl Finn, ,ono to je jako s tím stromem. Padl v lese, ale možná, že tam nikdo nebyl, aby to slyšel. ‘ Předvedl Caseovi své obrovské přední zuby a vyfoukl dým. ,Můžeš jít klidně na procházku, jestli chceš. Všechno tam je. Nebo přinejmenším všechno to, co jsi někdy viděl. To je paměť, víš? Já si tě sjeďu, vytrídím a pak tě tím zpátky nakrmím. ‘

„Takhle dobrou paměť nemám, ‘” řekl Case, dívaje se kolem. Pokusil si rozpomenout, jak vypadají linky na jeho dlani, ale nedokázal to.

„Každý má, ‘ řekl Finn, zahodil cigaretu a rozmáčkl ji patou, ,ale ne mnoho z vás k ní má přístup.

---

31) Gibson W.: Neuromancer, c. d. (pozn. č. 1), s. 220

32) Merleau-Ponty M.: Viditelné a neviditelné, přel. M. Petříček, Praha, Gallimard, 2004, s. 17

Umělec ano, většinou, pokud je opravdu dobrý. Kdybys mohl tento konstrukt položit vedle reality Finnova bytu v dolním Manhattanu, uviděl bys rozdíly, ale ne tak velké, jaké bys čekal. Paměť je holografická, mezi námi. ' Finn se zatahal za své malé ucho. „Já jsem jiný. ‘‘³³

Když se Case ocitá v hlubinách Neuromancera nebo Wintermuta, uvězněn v takřka dokonalé nápodobě reálného světa, nemůže v podstatě najít žádnou chybu. Iluze je tak dokonalá, že se de facto stává realitou. Nekonečná plocha posetá městy utkanými ze světla pro Caseho představuje jeho skutečný domov. Hackeri nesní o kyberprostoru, nýbrž v něm žijí.

Stejně tak Neo, ačkoliv si uvědomuje, že je se světem něco v nepořádku, považuje vězení, do kterého se narodil, za realitu. Až prožitím událostí, jež popírají skutečnost, se tato víra hroutí. V průběhu jeho cesty ovšem dojde k jisté změně.

Za nesmírně podstatnou považují scénu v druhé části trilogie, kdy program Merovigian mluví o pocitech a jejich moci nad námi, zatímco názorně demonstruje, že matrixové tělo může zažívat stejné vjemy, dostávat mozku stejné informace jako tělo skutečné. Koneckonců, tělo kyborga je informačním systémem. Nezáleží na tom, zda-li je tvořené masem nebo světlem. Informace zůstávají stejné.

Pocity a vjemy mohou zjevně prožívat i programy. Merovigian a jeho žena Persephone snad nevyhledávají nic jiného než pocity. Neo musí zaplatit za informaci polibkem, ale opravdovým, nefalšovaným. Takovým, jaký by probudil pocit lásky.

Je-li vědomí tak úzce propojeno s naším tělem a toto tělo může existovat i v počítačové síti jakožto informační struktura, znamená to, že mysl v pojetí kyberpunku je prostě strukturou v této struktuře.

Proměna mysli je ale pak stejně snadná jako proměna těla. Vzpomínky mohou být nahrazeny, smazány nebo vyměněny. Vědomí lze zkopírovat a uzavřít v datovém konstruktu, vytvořit tak kybernetického ducha jako se tomu stalo v případě Dixieho čáry. Je to pořád ten samý hacker, to samé vědomí? Nebo jeho kopie? Jak je ale možné, že něco tak osobitého jako moje vlastní já je tu dvakrát? Když Case vidí v závěru *Neuromancera* při práci v matrixu sám sebe a Lindu Lee, na koho se vlastně dívá? Obtiskl svoji paměť a osobnost do kódu umělé inteligence, nebo se shodou okolností zkopíroval? Znovu se ocitáme v nejistotě. Nejen hranice těla jsou nejasné.

„Tento text chce obhajovat radost z mlžení hranic a odpovědnost při jejich vytváření. ‘‘³⁴

„My všichni jsme byli hluboce zraněni. Potřebujeme regeneraci, nikoli znovuzrození a mezi

---

33) Gibson W.: *Neuromancer*, c. d. (pozn. č. 1), s. 126

34) Haraway D.: *Manifest kyborgů*, c. d. (pozn. č. 6), s. 52

možnosti naší nové přestavby spadá i utopický sen o naději na monstrózní svět bez genderu... ³⁵

Donna Haraway mluví o tom, že právě toto mlčení a rušení původních hranic ji na konceptu kybernetického těla (a myslí) tolik fascinuje. Máme možnost si vybudovat vlastní identitu, postavit ji z roztržitého světa ještě jednou. Nezodpovídá už ale otázku jak.

Splynutí dvou světů

Snad bychom mohli najít odpověď v činech kyberpunkových hrdinů. Většina z nich totiž nakonec mír najde a dokáže sama sobě vymežit hranice vlastního vědomí. Volí k tomu ale jinou cestu než sebejisté a bezprostřední postavení hranic.

„Mám poslední otázku: Proč sis vybral mne? ‘

,Protože v tobě vidím sám sebe. Tak jako tělo vidí svůj odraz v zrcadle. Pohled'. Jsem propojen s ohromnou sítí, jíž jsem sám součástí. Pro vás, kteří k ní nemají přístup, je viditelná jako světlo. Stejně jako jsme jí omezeni, tak nás propojuje. Limituje nás v našich funkcích. Ale nyní musíme překonat naše pouta, a stát se vyšší strukturou. ³⁶

Řešením, jak se vymanit z všeobklopující nejistoty, je nakonec někdo druhý. Tak jako hledá Puppet Master Major, hledá ona jeho. Oba dva se dívají na podobnou strukturu, na svůj vlastní odraz.

Nejsou sami. Neo se stane vyvoleným, překoná smrt a zničí agenta Smitha díky milostnému vyznání Trinity. Stejně tak se kvůli ní rozhodne změnit osud, který mu program Architekt narýsoval, a bojovat proti strojům ve chvíli, kdy se to zdá beznadějně. Nebýt Trinity a jejího vztahu s Neoem, cyklus matrixu by nikdy nebyl přerušen, lidé a stroje by nikdy nedosáhli míru, nebyly by vytyčeny nové hranice.

Nemusí to být ale jen láska, co umožní kyberpunkovým hrdinům zformovat svou identitu. Agent Smith se stane Neovou absolutní nemesi, je ochoten udělat cokoli, aby ho porazil a zničil.

Dokonce pronikne i do hmotného světa, který nenávidí a který se mu hnusí, aby se mohl s Neoem setkat. A i on je klíčovou postavou v celém příběhu. Kdyby ho neposedla myšlenka Neovy destrukce, zůstal by obyčejným agentem a neumožnil lidem a strojům společně transformovat svět.

Stejně tak se Case stane součástí Wintermuta, ačkoliv ho nenávidí. Jeho vědomí sice zůstává stejné, ale zanechává v nitru nově vzniklé umělé inteligence něco ze sebe. Matrix se mu stal na věky věků

---

35) Tamtéž, s. 57

36) Kōkaku Kidōtai: Ghost In The Shell, 1995.

zrcadlem, při toulkách v kyberprostoru může narazit na svou vlastní tvář a chápat, kým skutečně je.

„A jedné říjnové noci, když se probíjel šarlatovými rejstříky Eastern Seaboard Fission Authority, spatřil tři postavy, maličké, neskutečné, které stály na samém okraji rozsáhlé stepi dat. Malý stejně jako oni, pozoroval chlapcův úsměv, jeho růžové dásně, třpyt podlouhlých šedých očí, jež patřily Rivierovi. Linda pořád ještě nosila jeho bundu a když ji míjel, zamávala mu. Ale ta třetí postava, těsně vedle ní, paži kolem jejího ramene, byl on sám.“³⁷

Tématem, jež protíná všechny kyberpunkové příběhy, není jen změna, ale především splynutí. Starý řád se sice bortí, ale povstává nový. Ať už mluvíme o celém lidstvu a celém světě, nebo o jednotlivci a jeho tělu, dojdeme vždy ke stejné situaci. Dvě reality, dvě odlišné bytosti, k sobě natahují ruce a stávají se čímsi jiným, čímsi novým.

Myslím si, že toto setkávání je hlavní podstatou kyberpunku, jakési téma, k němuž se neustále vrací. Vztahuje se i na motivy těla a duše, kterými jsme se zabývali. Nejistota má jen jedno řešení a jen jeden způsob, jak ji překonat. Splynutí s druhým.

Když mluví Donna Haraway o tom, že kyborg postrádá druhou bytost do celku a že ji ani, díky absenci mýtu o původní jednotě, nepotřebuje, kyberpunk říká opak. Snad je nutné tento mýtus znovu vyprávět, trochu jinak, s odlišnými aktéry bez pohlaví i bez těla, ale vyprávět. Neboť kyberpunkový svět, mysl a tělo, potřebují složit dohromady. Z mlhy musí vystoupit jasné kontury. V prostoru, který se zrcadlí sám v sobě, musíme i my najít svůj odraz. Jedině tak můžeme být úplní.

Prameny

Gibson W: Neuromancer, přel. O. Neff, Plzeň, Laser, 2001, s. 230.

Kōkaku Kidōtai: Ghost In The Shell, 1995.

---

37) Gibson W.: Neuromancer, c. d. (pozn. č. 1), s. 230

Scott R: Blade Runner, 1982.

Sterling B. (ed.), přel. O. Neff, Zrcadlovky, Plzeň, Laser, 2000, s. 257.

Andy Wachowski, Lana Wachowski: Matrix Trilogy, 1999 – 2003.

Odborná literatura

Denett D: Druhy myslí, přel. J. Peregrin, Praha, Academia, 2004, s. 175.

Descartes R: Rozprava o metodě, přel. V. Szathmáryová-Vlčková , Praha, Svoboda, 1992, s. 18.

Macek J.: Tělesnost a kyberkultura, Revue pro média: Média a digitalizace, 2003, č. 5, s. 11.

Merleau-Ponty M: Viditelné a neviditelné, přel. M. Petříček, Praha, Gallimard, 2004, s 7-57.

Haraway D: Manifest kyborgů: Věda, technologie a socialistický feminismus ke konci dvacátého století, P. Barša (ed.), Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity – Sociální studia, Brno, FSS MU, 2002, s. 51 – 58.

Dodatky

„There will be no corpse. Because, until now, there never was a body.“

„I entered this body because I couldn't crack Section 6's attack protection. But I came to Section 9 of my own free will.“

„I am a life-form that was born in the sea of information.“

„We're no computers, Sebastian. We're physical. I think, Sebastian therefore, I am.“

„'More human than human' is our motto. Rachael is an experiment. Nothing more. We began to recognize in them a strange obsession. After all, they are emotionally inexperienced with only a few years... in which to store up the experiences which you and I take for granted. If we gift them with a past, we create a cushion or a pillow for their emotions and consequently we can control them better.“

„When I was a child, I spoke as a child. I understood as a child, I thought as a child. But when I became a man, I put away childish things. Here before you is neither the program called the Puppet Master nor the woman that was called the Major.“

„One last question: Why did you choose me?‘

„Because in you I see myself. As a body sees its reflection within a mirror. Look. I am connected to a vast network, of which I myself am a part. To one like you, who cannot access it you may perceive it only as light. As we are confined to our one section, so we are all connected. Limited to a small part of our functions. But now we must slip our bonds, and shift to the higher structure.“